

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПОРТУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВАМИ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

PECULIARITIES OF THE EXPORT OF THE FINISHED PRODUCTS BY THE ENTERPRISES OF THE FOOD INDUSTRY OF UKRAINE

Тетяна МІРЗОДАЄВА,
кандидат економічних наук,
Українсько-американський
гуманітарний інститут
«Вісконсинський міжнародний
університет (США) в Україні», Київ

Tetiana MIRZODAIIEVA,
Candidate of Economic Sciences,
Ukrainian-American Liberal Arts
Institute «Wisconsin International
University (USA) Ukraine», Kyiv

Людмила СЕРОВА,
кандидат економічних наук,
Українсько-американський
гуманітарний інститут
«Вісконсинський міжнародний
університет (США) в Україні», Київ

Liudmyla SYEROVA,
Candidate of Economic Sciences,
Ukrainian-American Liberal Arts
Institute «Wisconsin International
University (USA) Ukraine», Kyiv

Станіслав НЕЧИПОРУК,
кандидат економічних наук,
Українсько-американський
гуманітарний інститут
«Вісконсинський міжнародний
університет (США) в Україні», Київ

Stanislav NECHIPORUK,
Candidate of Economic Sciences,
Ukrainian-American Liberal Arts
Institute «Wisconsin International
University (USA) Ukraine», Kyiv

Визначено роль підприємств харчової галузі в реалізації промислової продукції України. Проаналізовано динаміку щодо готових товарів та їх місце у загальному експорті продукції сільськогосподарського походження. Охарактеризовано зміни в структурі постачання цієї групи товарів за останній період. Наведено оцінку кон'юнктурних зрушень, які відбулися на зовнішньому ринку. Установлено причини погіршення стану експорту готових харчових продуктів підприємствами України. Запропоновано низку економічно-організаційних заходів щодо підтримки вітчизняної харчової галузі в період її переорієнтації на нові ринки, особливо країн ЄС.

Ключові слова: харчова промисловість, експорт, готова харчова продукція, кон'юнктура зовнішнього ринку, індекс фізичного обсягу, індекс середньої ціни.

In the article, the role of food industry in the Ukrainians industrial products` sale for the last period are determined, the trends of goods and their place in the total export of agricultural products, the structure changes in the supplies of this goods

are analyzed too. Changes in the external market conditions are estimated. The factors causes decrease of products export by enterprises of Ukraine are established. Economic and organizational actions are proposed to support the Ukrainian food industry especially on the EU markets.

Key words: *food industry, exports, ready-made food products, external market conditions, index of physical volume, index of average prices.*

Постановка проблеми. Харчова промисловість є стратегічно важливою для України, оскільки від неї безпосередньо залежить вітчизняна продовольча безпека. Ефективність та стабільність розвитку цієї галузі визначають загальні тенденції розвитку внутрішнього ринку, підвищення якості життя та забезпечення добробуту населення. Скорочення обсягів експорту підприємствами України в цілому пов'язане з втратою ними протягом кількох останніх років зовнішніх ринків збуту внаслідок погіршення ринкової кон'юнктури та обмежень у торгівлі.

У зв'язку з цим актуальності набуває проблема пошуку шляхів збільшення обсягів реалізації готових харчових продуктів, які б дали змогу компенсувати втрати від скорочення експорту до Росії та недосконалої зовнішньої ринкової кон'юнктури. Внаслідок зростання сировинної складової українського експорту товарів сільського господарства знизилась конкурентоспроможність виробників готової продукції на зовнішньому ринку.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання діяльності підприємств харчової промисловості, в тому числі у сфері зовнішньоекономічних відносин, розглядаються в наукових працях багатьох вітчизняних дослідників, зокрема В. Андрійчука, І. Бурковського [1], П. Гайдуцького, В. Гейця [2], Т. Мостенської, П. Саблука, О. Шевченко, О. Щекович, О. Шпичака та ін. Проте багато аспектів залишається поза увагою науковців та недостатньо вивчені.

Метою статті є оцінка тенденцій розвитку експорту підприємствами України готових харчових продуктів та визначення заходів щодо підтримки підприємств-експортерів таких товарів.

Виклад основного матеріалу. Наразі харчова промисловість України є однією з небагатьох галузей, які динамічно розвиваються. Промислове виробництво продуктів харчування здійснюють понад 22 тис. підприємств, на яких зайнято більш як 3 млн працюючих. Асортимент продукції налічує понад 4 тис. найменувань.

Суттєві внутрішні і зовнішні інвестиції в українські підприємства харчової промисловості, а також упровадження міжнародного досвіду стали поштовхом до позитивних змін у галузі. Протягом останніх п'яти років зростають роль та місце в економічному розвитку держави. Так, якщо питома вага її продукції харчової промисловості в загальному обсязі реалізованих товарів промислового виробництва у 2011 р. становила 16,58 %, то у 2016 р. – 21,6 %.

Водночас на фоні позитивної динаміки розвитку таких підприємств на внутрішньому ринку обсяги експорту їх продукції мають тенденцію до скорочення.

Експорт готових харчових продуктів у 2016 р. порівняно з 2013-м скоротився більш ніж на 30 % – з 3 557 168,0 до 2 450 096,2 тис. дол. США відповідно (рис. 1; табл. 1), що стосується більшості товарних позицій. Так, у 2016 р., на відміну від 2015-го, лише по трьох з дев'яти, а саме цукор і кондитерські вироби з цукру, тютюн і його промислові замінники, продукти з м'яса, риби, спостерігається абсолютний приріст, тоді як у 2012 р. порівняно з 2011-м – скорочення за однією товарною позицією – какао та продукти з нього.

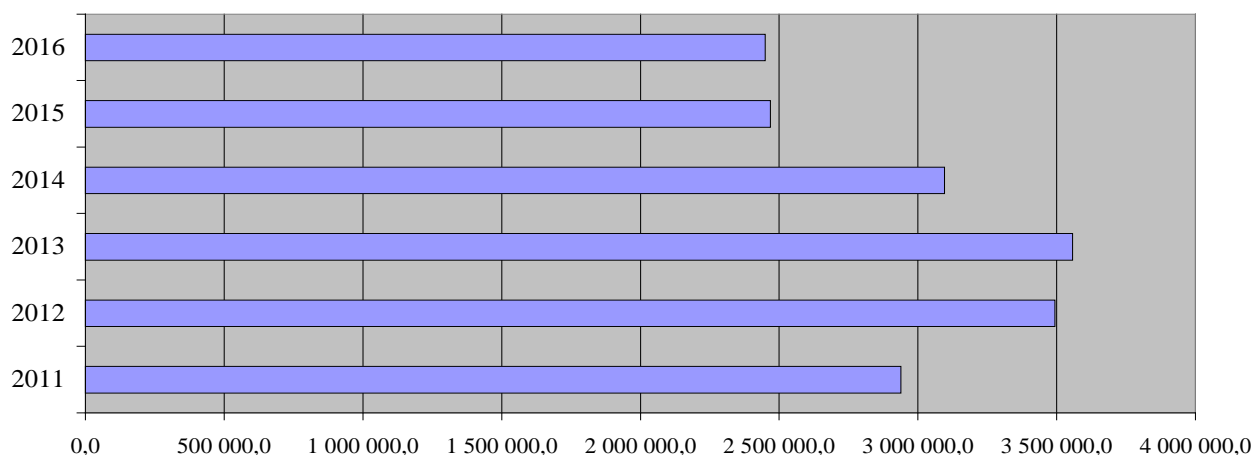

Рис. 1. Показники експорту готових харчових продуктів України, по роках, тис. дол. США [3]

Таблиця 1

Динаміка українського експорту готових харчових продуктів
упродовж 2011–2016 рр., тис. дол. США*

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2012/2011	2013/2012	2014/2013	2015/2014	2016/2015	Σ
IV. Готові харчові продукти	554778,0	63251,1	-460859,1	-627890,9	-18321,8	-489042,7
16. Продукти з м'яса, риби	14955,5	-6080,2	-26569,0	-19911,4	1856,3	-35748,8
17. Цукор і кондитерські вироби з цукру	99339,0	-81827,7	-112297,7	22415,3	182500,2	110129,1
18. Какао та продукти з нього	-13385,1	-105528,1	-233935,7	-135614,5	-25054,0	-513517,4
19. Готові продукти із зерна	38463,6	35662,9	-23010,8	-122216,9	-55463,6	-126564,8
20. Продукти переробки овочів	95134,1	80736,9	-106412,7	-113881,2	-43618,0	-88040,9
21. Різні харчові продукти	32958,5	56732,7	-39828,8	-95112,3	-16970,5	-62220,4
22. Алкогольні і безалкогольні напої та оцет	1958,4	11803,1	-145522,6	-67676,4	-19794,5	-219232,0
23. Залишки і відходи харчової промисловості	251087,2	45664,5	184864,7	-112470,7	-12797,6	356348,1
24. Тютюн і промислові замінники тютюну	34266,8	26087,1	41853,4	16577,1	-28980,0	89804,4

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [3].

У цілому впродовж 2011–2016 рр. найвищий абсолютний приріст експорту продукції галузі зафіксовано щодо експорту залишків і відходів харчової промисловості – 356 348,1 тис. дол. США, тоді як найбільше скорочення стосувалося какао та продуктів з нього – 513 517,4 тис. дол. США.

Слід зазначити, що таке зменшення відбувалось в абсолютному розмірі. Упродовж 2011–2016 рр. воно спостерігалось й щодо частки готових товарів у структурі експорту продукції сільськогосподарського походження.

Так, порівнюючи експорт готових харчових продуктів та сировинних товарів сільськогосподарського походження (живі тварини, тваринну, рослинну продукцію, жири та олії різного походження), варто зазначити, що зовнішній попит на останні в цілому, навпаки, за період 2011–2016 рр. зріс на 30 % (рис. 2).

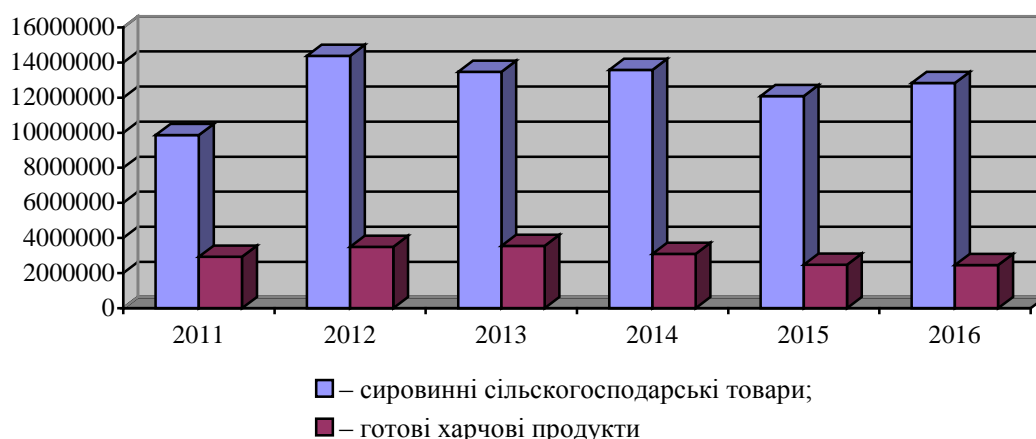

Рис. 2. Експорт готових харчових продуктів та сировинних сільськогосподарських товарів з України, 2011–2016 рр., тис. дол. США [3]

Безумовно, що така експортна ситуація з вітчизняною продукцією сільськогосподарського походження свідчить про посилення сировинної орієнтації та низьку конкурентоспроможність готових харчових продуктів підприємств України на зовнішньому ринку.

Упродовж 2011–2016 рр. частка готової продукції в структурі експорту товарів сільськогосподарського походження скоротилась на 7 % – з 23 до 16 % (рис. 3, табл. 2).

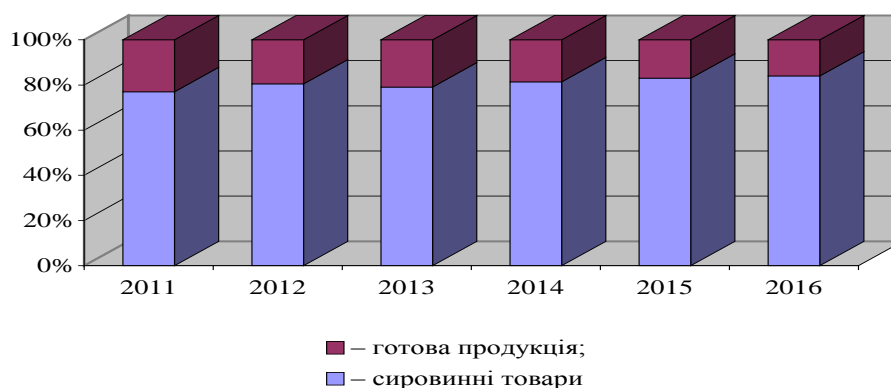

Рис. 3. Частка експорту готових харчових продуктів та сировинних сільськогосподарських товарів з України, 2011–2016 рр., тис. дол. США [3]

Структура експорту готових харчових продуктів підприємствами України за період 2011–2016 рр., %

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2011	2012	2013	2014	2015	2016
IV. Готові харчові продукти	100	100	100	100	100	100
16. Продукти з м'яса, риби	1,70	1,86	1,66	1,05	0,51	0,58
17. Цукор і кондитерські вироби з цукру	8,23	9,77	7,29	4,75	6,87	14,37
18. Какао та продукти з нього	22,99	18,96	15,65	10,43	7,59	6,62
19. Готові продукти із зерна	11,53	10,80	11,61	12,60	10,85	8,67
20. Продукти переробки овочів	7,77	9,26	11,36	9,62	7,45	5,73
21. Різні харчові продукти	5,53	5,59	7,09	6,86	4,75	4,09
22. Алкогольні і безалкогольні напої та оцет	13,03	11,02	11,16	8,12	7,44	6,69
23. Залишки і відходи харчової промисловості	21,32	25,12	25,96	35,79	40,34	40,12
24. Тютюн і промислові замітники тютюну	7,89	7,62	8,22	10,79	14,21	13,13

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [3].

Дослідження структурних зрушень упродовж 2011–2016 рр. свідчать про суттєві зміни в експорті готових харчових продуктів. Так, якщо в 2011 р. найбільший показник реалізованих товарів (22,99 %) припадав на какао та вироби з нього, то в 2016 р. їх частка скоротилась майже в чотири рази – до 6,62 %; продуктів з м'яса, риби – з 1,70 до 0,58 % (у понад три рази); алкогольних і безалкогольних напоїв та оцту – майже удвічі. Частка експорту цукру і кондитерських виробів з нього та готових продуктів із зерна зменшилась несуттєво – на 1,5 %; різних харчових продуктів – на 0,82 %.

Одночасно приріст по залишках і відходах харчової промисловості становив майже два рази – з 21,32 до 40,12 % відповідно. Друге місце в структурі експорту у 2015 р. посіла продукція з тютюну і його промислових заміників, частка яких зросла з 7,99 % у 2011 р. до 14,21 % у 2015 р.; третє – готові продукти із зерна з практично стабільним показником на рівні 11%.

Конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості України знизилася у зв'язку зі змінами у кон'юнктурі зовнішнього ринку, про що свідчить аналіз індексів фізичних обсягів експорту та експортних цін на галузеву продукцію у 2011–2016 рр. Упродовж цього періоду стосовно першого показника спостерігалось поступове зменшення через скорочення цін на експортну продукцію харчової промисловості (рис. 4), що пов'язано з погіршенням кон'юнктури на зовнішньому ринку готових товарів. Лише у 2016 р. проявилася тенденція до поліпшення ситуації.

Детальний аналіз співвідношення між індексом середньої ціни експорту готових харчових продуктів та фізичного обсягу їх експорту за видами продукції виявив негативний вплив ринкової кон'юнктури на другий показник за період 2013–2015 рр. в експорті готових зернових та різних харчових продуктів. З іншого боку, зниження експортних цін призвело до збільшення фізичного обсягу експорту цукру і кондитерських виробів з цукру, какао та продуктів з нього, продуктів переробки овочів й особливо тютюну та його

промислових замінників. Зміна цінової кон'юнктури не позначилася на алкогольних і безалкогольних напоях та оцту. Навпаки, на ринку продуктів з м'яса, риби, не зважаючи на певне зростання експортних цін у 2014–2015 рр., відбулось різке скорочення фізичного обсягу експорту.

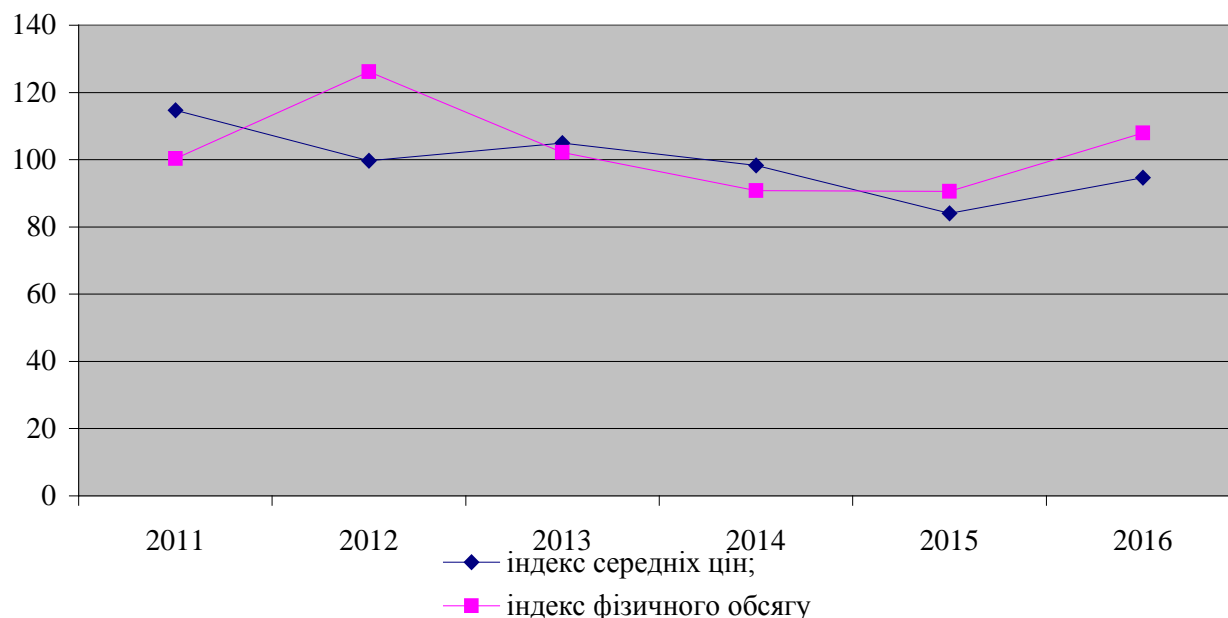

Рис. 4. Співвідношення індексів ціни та фізичного обсягу експорту готових харчових продуктів з України, 2011–2016 рр., % [3]

Основною причиною зазначеного стало зменшення експортних поставок на ринок Росії – головного імпортера готової харчової продукції національних підприємств внаслідок політичної кризи у відносинах та ембарго на товари галузі з боку російського уряду. Крім того, низька ринкова активність основних країн-імпортерів української готової харчової продукції також негативно вплинуло на зовнішні поставки вітчизняних підприємств.

З огляду на ситуацію уряд України має розробити низку економічно-організаційних заходів щодо підтримки власних підприємств харчової галузі у період їх переорієнтації на нові ринки, особливо держав ЄС. Зокрема:

- організувати систему акредитованих за європейськими стандартами лабораторій з сучасним обладнанням і методами контролю якості, що застосовуються в ЄС, для успішного просування продукції українських виробників на європейські ринки;
- забезпечити консультування виробників з питань маркування продукції та поширення знань про законодавчі вимоги в країнах ЄС;
- організовувати прямі зустрічі з великими ритейлерами за підтримки міністерств і торгових асоціацій.

Економічні напрями державної підтримки вітчизняного експорту готових харчових продуктів включають:

- розширення інструментів фінансування та страхування експортних операцій, оскільки цільові дотації держави на етапі виходу на ринок ЄС та

гарантування операцій акредитованими організаціями (як-то, експортні агенти) наразі майже не здійснюються;

- часткову компенсацію участі підприємств харчової промисловості в міжнародних виставкових заходах;
- надання податкових пільг експортерам залежно від ступеня переробки сільськогосподарської продукції, звільнення від податків коштів, що спрямовуються в основний капітал на інноваційний розвиток та оновлення виробництва тощо.

Перспективним напрямом розвитку експорту готової продукції підприємств харчової промисловості України є його диференціація та вихід на нові ринки збуту. Південно-Африканська республіка може стати перспективною нішею для таких товарів, продукції тваринного походження та органіки. Ринки цього регіону є сприятливими для вітчизняних виробників і переробників готових продуктів харчування, молочної, органічної та іншої нішевої продукції, наприклад, горіхів, заморожених або консервованих овочів і ягід.

Висновки. Оперативне впровадження запропонованих вище заходів сприятиме швидкій переорієнтації підприємств харчової промисловості на ринки європейських та інших країн, підвищенню якості експортної продукції та її конкурентоспроможності, що, у свою чергу, дасть змогу подолати негативну тенденцію, яка склалась за останні роки в експорті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла книга: Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації [Електронний ресурс] / за ред. І. Бураковського, В. Мовчан та ін. – К., 2016. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publication/Books/2016/Wite_book_export_UKR_2016.pdf.
2. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки розвитку : наук. доп. / за ред. В.М. Гейця, Л.В. Шинкарук ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2014. – 92 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES

1. Burakovskii, I., & Movchan. V. (Eds.). (2016). *Bila kniga: Yak realizuvati eksportnii potencial Ukraini zaumovglobalizacii* [White Book: How to realize the export potential of Ukraine in the face of globalization]. Retrieved from http://www.ier.com.ua/files//publications/Books/2016/White_book_export_UKR_2016.pdf. [in Ukrainian].
2. Geets, V., & Shinkaruk, L. (Eds.). (2014). *Integraciini moglivosti Ukraini: perspektivi ta naslidki rozvitku* [Ukraine's Integration Capabilities: Prospects and Consequences of Development]. Kiev: NAN Ukraini, Institut ekonomiki ta prognozuvania NAN Ukraini [in Ukrainian].
3. State statistics service of Ukraine. (2016). *Economic activity*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.